

TÜRKİYE İKTİSADİYATI

Türk İş İstatistikleri

Yazan:

Prof. GERHARD KESSLER

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, yayınlarının 181 inci sayısını, 17 tablo halinde Türkiyede iş istatistiklerine tahsis etmiştir.

İlk olarak sanayi, münakalât ve ticaretle çalışanların sayısı tesbit edilmiş ve tablolar, vilâyetlere ve meslek guruplarına göre sıralanmıştır.

İkinci olarak ücretleri gösteren bir istatistik yapılarak tablolar yine meslek guruplarına, meslek sınıflarına ve vilâyetlere göre dizilmiştir.

Üçüncü olarak, muhtelif mesleklerde çalışılan gün istatistikleri yapılarak bunlar da yukarıda adı geçen tasnife göre sıralanmıştır.

Dördüncü olarak iş kazaları hakkında yapılan bir istatistik meslek guruplarına ve meslek sınıflarına göre tertip edilmiştir. Bu istatistikte iş kazaları neticesinde vukubulan ölümlere, iş kazaları ile bu kazalar neticesinde çalışılmayan günler ve bu günlere ait gündelikler ve iş kazalarının sebepleri hakkında hususî tablolar vücutte getirilmiştir.

Esere, 1937 ile 1940 seneleri arasındaki dört yıl zarfında, aylık hakikî kaza adedi ile nisbî kaza adedini gösteren grafikler eklenmiştir. On yedi tablodan mürekkep olan bu eser, «İzah ve tahlil» başlığını taşıyan dokuz sahifelik bir kısım ile tamamlanmaktadır. Esere böyle bir izah ve tahlil kısmı ilâve edilmemiş olsaydı, iş yerleriyle buralarda çalışan işçilerin sayısını gösteren ilk üç tablodaki, 1937 senesile 1938 senesine ait rakamlar arasında göze çarpan büyük farkları anlamak mümkün olamazdı.

Bu on yedi tablodan altısı, bu defa Türk İstatistik Yıllığına da

konulmuş (sene 12, 1940-1941; sahife 326-330) tur. Bununla beraber 1937 ve 1938 senelerinde iş yerlerinde çalışan işçilerin sayısını gösteren iki tablo hakkında lüzumlu olan izahlar verilmemiş olduğundan, maalesef bu tabloların yabancı memleketlerde yanlış anlaşılmasına sebebiyet verilmiş olunacaktır.

Aşağıdaki satırlarda, 1937 ve 1938 seneleri için bahis mevzuu olan rakamların ne suretle toplandıkları hakkında izahlar verilecektir. Bundan başka 1941-1941 İstatistik Yıllığı (sahife 330), Zonguldak maden havzasında 1934-1940 seneleri arasında meydana gelen iş kazaları hakkında da kıymetli bir tabloyu ihtiva etmektedir. İstatistik Umum Müdürlüğünün yukarıda adı geçen 181 numaralı hususî sayısında bu tablo yoktur. Biz aşağıda bu tabloyu da mütaalea edeceğiz.

181 numaralı hususî sayının ihtiva ettiği 17 tablo, biraz sonra görüleceği gibi, teker teker muhtelif kıymet taşımaktadırlar. Fakat eser bütünü itibarile memleketin sınaî iş münasebetleri hakkında ilk defa olarak çok güzel bir fikir edinmeyi mümkün kıldığından, ve bir taraftan sosyal politığe ait mevzuat ve diğer taraftan idare makamları için çok kıymetli malûmat ve ilham kaynağı teşkil ettiğinden dolayı, memnunluk ve takdiri mucip olmaktadır. İş hayatına dair istatistikler neşrine muntazam bir şekilde devam edilmesi ve bu istatistiklerin gittikçe genişletilip ıslâh edilmeleri son derece arzu edilir.

1937 ve 1938 seneleri zarfında muhtelif vilâyetlerdeki iş yerleriyle buralarda çalışan işçilerin sayısı hakkında ilk üç tabloda verilen malûmat, ilk görünüşte 1938 senesine ait rakamların eksik olduğu hissini uyandırmaktadır (zira bu tabloya nazaran memleketin bütün sanayiinde çalışan işçi sayısı bu sene zarfında 180.374 dür).

Ayrıca her iki sene için karşılıklı olarak gösterilen sayılar, (1937 de çalışan işçi sayısının 265.341 olmasına mukabil 1938 de 180.374), umumî heyeti itibarile olduğu gibi, müfredatı itibarile de birbirile tezat teşkil etmektedir. Bu tezada misal olmak üzere aşağıda, 13 vilâyete ait rakamlar gösterilmiştir:

Vilâyetler	Çalışan işçi sayısı	
	1937	1938
İstanbul	58.135	47.282
İzmir	52.614	24.779
Sivas	16.493	1.218

Erzincan	10.126	7.281
Malatya	6.981	2.141
Samsun	6.020	3.569
Eskişehir	5.896	3.854
Aydın	5.232	3.200
Balıkesir	5.109	3.051
Antep	4.306	919
Manisa	4.126	1.610
Kütahya	3.806	2.082
Muğla	3.381	1.464

1940-1941 senesine ait İstatistik Yılığının 326 ncı sahifesinde yapıldığı gibi tamamlayıcı izahlar verilmediği takdirde, 1938 senesinde müthiş bir iktisadî buhranın Türkiyeyi sarstığı ve çalışan bütün işçilerin hemen hemen üçte birinin bu buhran neticesinde işsiz kaldığı fikri hâsıl olmaktadır. Fakat böyle bir tefsir tamamen yanlıştır; hakikatte 1937 ve 1938 senelerine ait rakamlar, muhtelif neviden rölevlere dayanmakta olup, bunların birbirleriyle kıyaslanması hiçbir zaman doğru değildir.

Gerçekte, her iki sene içinde Türk sanayiinde çalışan işçilerin hepsi birden bu tablolarda gösterilmiş olmayıp, sadece 1937 senesinde en az beş işçi çalıştıran iş yerleri ve 1938 senesinde ise iş kanununun mevzuuna giren yani en az on işçi çalıştıran iş yerleri gözönünde tutulmuştur. Şu hale göre küçük sanayide, ev sanayiinde ve ticarette çalışan ve adetleri yüz binlere varan işçi sayısı, istatistikte gösterilen rakamlara sokulmamıştır. 1937 senesi istatistiği bütün memleketi içine alan ve bir defaya mahsus olmak üzere yapılan bir ankete dayanmakta ve en az beş işçi çalıştıran 6.252 iş yerini ihtiva etmektedir. Ayrıca bu iş yerlerinden bazılarının, işletmelerin en faal devresinde çalışan işçilerin sayısını göstermekte oldukları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan mevsim ve kampanya işleri, yani asıl faaliyet devreleri bu hazırlık devresi dışında kalan bir kısım iş yerleriyle buralarda çalışan işçiler tesbit edilememiştir. Buna mukabil 1938 senesine mahsus olan istatistik, yalnız İş Kanununun şümul alanına dahil olan 5.358 iş yerini gözönünde bulundurmuş, fakat bunlardan yalnız 4.456 iş yeri ankete cevap vermiş olduğundan, ancak bu 4.456 iş yerinde çalıştırılan aylık işçi sayısı tesbit edilebilmiştir. 1938 senesinde muhtelif iş yerlerinde çalışan işçiler sayısı, mevsim dalgalarının takip ve müşahedesini mümkün kılmaktadır: Bu 4.456 iş yerinde şubat 1938 de: 151.445 ve ikincitesrin 1938 de ise: 201.404

işçi çalıştırılmaktaydı. Çalışan işçilerin senelik vasatîsi 180.374 olup, her iş yeri için de ortalama olarak 40,5 işçi tesbit edilmiştir. Şayet biz, bir kısmının faaliyetlerini tatil ettiklerinden ve bir kısmının ise bu hususta kayıtları bulunmadığından dolayı cetvelleri doldurmayan 902 işletmeden herbirinin, yukarıda her iş yerine isabet eden ortalama 40,5 işçi çalıştırdığını kabul edecek olursak ($902 \times 40,5 = 36.531$), bu takdirde 36.531 işçiyi, istatistikte 1938 senesi için yukarıda söylenen 180.374 işçiye ilâve etmeliğimiz icabeder. Buna nazaran Türkiye içinde, İş Kanununun mevzuuna giren 5.358 iş yerinde, 1938 senesinde ortalama olarak 216.905 işçinin çalıştırıldığı meydana çıkar. Aynı hesabı, en fazla sayıda işçinin çalıştığı 1938 senesi ikinciteşrin ayı için de yapacak olursak, bu takdirde İş Kanununun şümul alanına giren teknil iş yerlerinde çalışan en çok işçi sayısının 1938 senesi ikinciteşrin ayında: 242.355 kişiye vardığını görürüz. 1937 senesinde beş ilâ dokuz işçi çalıştıran iş yerlerinde çalışan işçi sayısı 18.056 ve en az on işçi çalıştıran iş yerlerinde ise çalışan işçi miktarı 247.285 olarak tesbit edilmişti. 1937 ve 1938 senelerinde çeşitli iş yerlerinde çalışan işçilerin sayısını tesbit hususunda kullanılan istatistik usullerinin birbirinden farklı olmasına rağmen, her iki usulle yapılan rövelerinin neticesi de, en az on işçi çalıştıran iş yerlerindeki işçi sayısı senenin en faal mevsiminde 240 ve 250 bin olduğuna göre, hemen hemen aynı sayıyı vermiştir. *Bu suretle bu personel sayısını, Türkiyede İş Kanununun şümul alanına giren teknil iş yerlerinde çalışan ve istatistiklerce de teyit olunan en yüksek sayı olarak gözününe alabiliriz.*

Ticaret ve küçük sanatlar gibi nisbeten küçük iş yerleriyle sanayiinde çalışan işçilerin sayısı hakkında, büyükçe iş yerlerinde olduğu gibi inanılabilir sayılar, şimdiye kadar maalesef neşredilmemiştir; bu hususta ileride yapılacak umumî bir sanayi sayımının neticelerini beklemekten başka çare yoktur.

1937 ve 1938 senelerine mahsus olmak üzere *münferit meslek gurupları* hakkında verilen rakamları birbirile kıyaslamadan mutlak surette kaçınmak lâzımdır. Meselâ verilen rakamlara göre, gıda, içki ve tütün sanayiinde çalışan işçi sayısının 1937 senesinde 73.939 olmasına karşı, 1938 senesinde aynı sanayi şubelerinde çalışan işçi sayısı yalnız 41.708 dir. Aynı suretle 1937 senesinde yapı sanayiinde 59.906 ve 1938 senesinde ise 28.387, giyim sanayiinde 1937 de 7.585 ve 1938 de 4.929, ağaç işleme sanayiinde 1937 senesinde 7.878 ve 1938 senesinde ise 3.063 işçi çalışmaktadır. Asıl dikkati çeken nokta, iki yıl arasındaki göze çarpan bütün bu farkların, 1938 senesinde çeşitli

iş yerlerinde çalışan işçi sayısının azalmasından ileri gelmiyerek, daha ziyade her iki yılda ayrı ayrı istatistik metotlarının kullanılmasından çıkmakta olmasındır.

1937 yılına ait yüksek rakamların, en az beş işçi çalıştıran iş yerlerinin bu sene içinde en fazla işçi çalıştırdıkları mevsimi göstermesi itibarile tamamen inanılabilir rakamlar olmasına karşı, 1938 yılında 1937 senesine nazaran, yuvarlak hesapla 1.600 iş yeri istatistiğe sokulmamıştır (1937 senesinde istatistiğe sokulan iş yerleri sayısının 6.252 olmasına karşı, bu miktar 1938 yılında yalnız 4.456 iş yerine varmaktadır). 1938 senesi istatistiği bütünü itibarile o kadar eksik ve noksandır ki, bu istatistikten münferit meslek gruplarında çalışan hakikî işçi sayısını anlamak hususunda faydalanmak kabil olmamaktadır. Türkiye ancak umumî-mecburî bir hastalık sigorta teşkilâtına ve müracaat eden hastalar hakkında İstatistik Müdürlüğüne muntazam malûmat vermekle mükellef tutulan hastalık kasalarından mürekkep noksansız bir şebekeye malik olduktan sonradır ki, bütün meslek grupları için çalışan işçilerin senelik ve aylık miktarları hakkında doğru rakamlar elde etmek mümkün olabilir. Bütün ekonomik faaliyet şubelerinde çalışan personel sayısını tesbit etmek, yalnız İş Kanununun şümul sahasına giren nisbeten büyükçe iş yerlerinde meşgul işçiler sayısını tayin etmekten daha güçtür. Zira İş Kanununun şümul alanına giren bu kabil iş yerlerinin şimdiden, çalıştırdıkları işçi sayısı hakkında mahallî iş bürolarına, her ay muntazam malûmat vermeleri hususunda kanunca mecbur tutulmaları mümkündür, bundan sonra sanayi ve iş müfettişleri kendi muntakalarındaki bütün iş yerlerine ait elde ettikleri malûmatı Ankaradaki İstatistik Umum Müdürlüğüne gönderirler. Bu suretle en az on işçi çalıştırmak suretile İş Kanununun şümul alanına giren sınaî iş yerleri için işçi sayısına ait muntazam istatistikler tanzimi imkân içine girmiş olur. Yine bu suretle Türk konjonktür istatistikleri de yeni ve kıymetli malzemeye kavuşmuş bulunur.

İş yerleri ile buralarda çalışan işçilerin memleket içindeki dağılışları ve *muhtelif vilâyetlerde* her iş yerine isabet eden işçi sayısı yani işçi kesafeti 2 numaralı cetvelde gösterilmiştir. Bununla beraber bu rakamlar izaha muhtaç olup, aksi takdirde bunlardan doğru bir fikir edinmek mümkün olamaz. Meselâ bu cetvelde 1937 senesinde İstanbul Vilâyeti dahilinde istatistiğe sokulmuş bulunan 1930 iş yerinden her iş yerine ortalama 30 işçinin isabet ettiği yani işçi kesafetinin 30 olduğu anlaşılmaktadır; İzmir Vilâyetinde istatistiğe dahil 1017 iş yerinden beher iş yerine düşen işçi sayısı 52 dir; buna

karşı Erzincan Vilâyeti dahilinde istatistiğe dahil edilmiş bulunan yalnız dokuz iş yerinden beher iş yerine isabet eden işçi sayısı 1125, Sivas Vilâyeti dahilinde istatistiğe dahil 18 iş yerinden beher iş yerine isabet eden işçi sayısı ise 916 dır. Bu rakamlar, Türkiyede en büyük iş yerlerinin aslında Erzincan ve Sivas Vilâyetlerinde olduğu zamanı hâsıl etmektedirler. Fakat böyle bir zan muazzam bir hatâdır! Sivas ve Erzincan Vilâyetlerine ait 1937 istatistiklerinde dikkati çeken bu yüksek rakamlar, aynı sene zarfında bu iki vilâyet dahilinde büyük demiryol inşaatı faaliyetinin mevcudiyeti ve bu faaliyetin esas itibarile fazla miktarda işçi kullanan mahdut iş yerleri tarafından idame edilmesile izah olunabilir. Eserin izah ve tahlil kısmında gayet yerinde olarak işaret edildiği gibi, hakikatte 1937 senesinde Türkiyedeki en büyük iş yerleri, madenkömürü havzasını ihtiva eden Zonguldak Vilâyeti dahilindedir; bu vilâyet dahilinde istatistiğe dahil bulunan 72 iş yerinde 17.842 işçi mevcuttur; bu 72 iş yerinden beher iş yeri ortalama olarak 248 işçi çalıştırmaktadır. 1938 senesinde Zonguldak Vilâyeti içinde istatistiğe ithal edilmiş bulunan 42 iş yerinde ceman 19.366 işçi çalışmaktadır; bu iş yerlerinden herbirine ortalama olarak 461 şahıs düşmektedir. Hakikatte bu vilâyet Türkiyenin ilk büyük sanayi mmtakasıdır.

İstatistiği izah ve tahlile hacet kalmaksızın kolaylıkla anlaşılır bir şekilde tanzim edebilmek için, istikbalde şu hareket tarzının tatbiki tavsiyeye değer: Şöyle ki, iş yerinin cesametine göre bir plân yapılarak, münferit meslek guruplarıyla münferit vilâyetler dahilinde 100 işçiden, 500 işçiden ve 1.000 işçiden fazla işçi çalıştıran iş yerleri münferit sanayi guruplarına ve münferit vilâyetlere göre sıralanarak cetveller tanzim edilir. Bu suretle Türkiyede büyük sanayiinin nasıl ve nerelerde başladığı, bu istatistik kitabındaki cetvellerde görüldüğünden tamamen başka bir şekilde göze çarpar. Meselâ istatistik bugünkü halile Türk dokuma sanayiinde yanyana faaliyette bulunmakla beraber fazla miktarda işçi çalıştıran pek büyük işletmelerle çok az işçi çalıştıran cüce işletmeleri müşahede ve tayine yaramamaktadır. Halbuki ancak bu suretle dikkati celbeden bu halin istatistikçe müşahedesi mümkün olabilir.

Gerek birinci cetvelden dördüncü cetvele kadar olan işletme istatistiklerinde mevcut eksikliklerin giderilmesi ve gerek bunların daha ziyade ıslah edilmeleri hakkında daha birçok temenniler izhar edilmesinin mümkün olmasına mukabil, *ücret istatistikleri cetvelleri* (5-9 cetveller) bu şekillerinde dahi son derece kıymetli malzemeyi ihtiva etmektedirler. Bu son cetveller tamamen, 1938'de yapılan is-

tatistik rölelerinden çıkarılan rakamlardan yani İş Kanununun şümül alanına dahil işletmelere (en az on işçi çalıştıran işletmelere) ait adetlerden ibaret bulunmaktadır. Cetveller Türk ekonomik hayatının birçok mühim şubelerinde ödenen vasatî ücretleri göstermektedir. 1938 senesinde en fazla ücret tediye eden işletmeler, nakliyat işletmeleridir:

	<i>Bir işçinin senelik gayri safi kazancı</i>
	<i>Lira</i>
Tramvay ve otobüs:	573,64
Demiryolu:	564,93
Tahmil ve tahliye ve hamallık işleri:	524,56
Bundan sonra sırasile:	
Demiryolu inşaatı:	462,90
Kömür madenleri:	407,91
Liman tahmil ve tahliye işleri:	404,55

1938 senesinde vasatî ücret miktarı bakımından yedinci olarak 355,71 lira ile bina inşaatı gelmektedir. Bu sanayi şubesinde ödenen senelik vasatî ücret takriben, istatistiğe dahil edilmiş bulunan bütün sınaî iş yerlerinde çalışan işçilerden beherinin bir senelik gayri safi kazancı ortalamasına uymaktadır.

1938 senesinde bu istatistiğe dahil bulunan bilûmum fabrika sanayii şubelerinde, bütün memlekete şamil olan bu vasatî ücret miktarının altında ücret ödenmekteydi. Bu kabîl fabrika sanayii şubelerinden bir kısmını sayalım:

	<i>Bir işçinin senelik gayri safi kazancı</i>
	<i>Lira</i>
Şeker fabrikaları:	333,88
İçki imal eden fabrikalar:	321,17
Değirmenler:	319,60
Zeytinyağı istihsal eden müesseseler:	296,87
Yün sanayii:	292,49
Keten, kenevir sanayii:	255,23
Pamuk sanayii:	254,63
Tütün sanayii:	231,54
Hah sanayii:	216,16
İpek sanayii:	176,68

Küçük sanayie dahil şubelerden yalnız bir tane zikredilmiştir:

Fırınlr:

268,46

Yukarıda bahis mevzuu ettiğimiz cetvelin noksansız olduğu hiç bir zaman iddia edilemez. Meselâ büyük demir ve çelik sanayii, cam ve şişe sanayii, elektrik sanayii, kâğıt sanayii, deri sanayii, kundura sanayii, havagazı istihşalâtı işleri, matbaacılık vesaire gibi memleket için hayatî ehemmiyeti haiz sanayi şubelerinde çalışan işçilerin aldıkları ücret miktarları hakkında bu cetvelde hiçbir kayıt yoktur. Bununla beraber saydığımız bu sanayi şubelerile sair bazı sanayi şubelerinde işçilere ödenen ücretler hakkındaki malûmat biraz sonra bahis mevzuu edeceğimiz, muhtelif mesleklerde *vasatî işçi yermiyelerini* gösteren bir hülâsa cetvelde mevcuttur. Bundan maada İş Kanununun şumul alanına dahil olmadıkları için terzilik, ayakkabıcılık, marangozluk, arabacılık, demircilik, çilingirlik, tesisatçılık vesaire gibi en mühim küçük sanayi şubelerine de temas edilmemiştir. Nihayet ticarete, bankalarda, han, otel, lokanta gibi müesseselerle tiyatro, sinema ve hastahanelerde ödenen ücretler hakkında da bir kayıt yoktur. Bütün bu eksikliklerine rağmen 1938 senesine ait ücret istatistikleri, mühim bazı malûmat elde edilmesini sağlamaktadır. Tamamen erkek işçilerin çalıştıkları meslek guruplarında ücretler, bilhassa dokuma sanayii gibi kadın işçilere de yer veren fabrika sanayiine nazaran göze çarpacak bir şekilde yüksektir. Dokuma sanayii dahilinde de, en kıymetli bir ham madde işliyen ipek dokumacılığında işçilere en az ücret verilmektedir: bu sanayi şubesinde yalnız kadınlar çalışmaktadır! Yüksek bedenî kuvvet isteyen, fakat buna mukabil hiçbir meslekî talim ve terbiyeye ihtiyaç hissettirmiyen tahmil ve tahliye ve hamallık işlerinde işçilere verilen ücretler, ne de olsa bir dereceye kadar talim ve terbiyeye muhtaç olan dokuma sanayiine ve ancak uzun senelere varan bir çıraklık devresi geçirilmek suretile öğrenilmesi mümkün olan ekmekçilik ve fırıncılık gibi işlere nazaran, çok daha fazladır. Fabrikalarda çalışan erkek işçiler, küçük sanayide çalışan erkek işçilere nazaran daha fazla ücret almaktadırlar; açık havada ve ekseriyetle sağlığı tehdit etmiyen bir meşguliyet olan demiryollarında çalışan işçiler, karanlık ve rutubetli galerilerde çalışmak mecburiyetinde bulunan ve gayri sıhhî bir iş sayılabilecek olan madenkömürçülüğü işlerinde çalışanlara nazaran, daha fazla kazanmaktadırlar. Gerek âmme ve gerek kanun vâzı, fabrika sanayii ve küçük sanayide meslekî talim ve terbiye işleriyle ilgilenmiye başlar başlamaz, hiç şüphesiz bu alanda da esaslı de-

ğışıklıklere şahit olacağız; keza henüz bugün Türkiyede mevcut olmayan, işçilere mahsus meslekî organizasyonlar vücade getirildikten sonra, hem fabrika sanayii ve küçük sanayi işçilerinin ve hem de maden ocaklarında çalışan işçilerin ücretlerini yükseltmek bakımından esaslı düzelmeler husule geleceğine şüphe yoktur. Tatmin edici miktarda verilen ücretler mahir ve muktedir bir işçi zümresi yetiştirmek bakımından nekadar faydalı ise, buna mukabil işçiyi tatmin etmiyen düşük ücretler, işçi zümresinin cesaretini kırar ve hevesini kaçıırır. *Devamlı olarak yüksek kalitede iş ve hizmet temini, ancak yüksek kalitede işçilerle mümkün olabilir;* meselâ Britanya yün sanayiinin ihracat kabiliyeti bu sanayide çalışan ve yüksek ücretler alan işçilerin ehliyet ve kabiliyetlerine dayanmaktadır; işçilerine yüksek ücret vermeksizin *Lyon ve Krefeld* ipek sanayii bugünkü şöhretini hiçbir zaman kazanamazdı. Türk nakliyat sanayiinde ücretle iş arasındaki bu sıkı bağlılık takdir edilmiş bulunmaktadır; diğer meslek guruplarının da nakliyat işletmelerinin siyasetine uygun bir siyaset takip etmeleri lâzım olmakla beraber, hususile memleket için pek ziyade ehemmiyeti olan madenkömürü sanayiinin bu sahada en geride kalmaması temenni olunur.

Büyük şehirlerde çalışan işçilerin ortalama olarak küçük şehirlerde çalışan işçilere nazaran daha yüksek ücret almaları keyfiyeti tabiidir; büyük şehirlerde ikamet eden bu gibi işçilerin mesken, giyim ve iâşe maddeleri için yaptıkları masraflar, umumiyet itibarile daha fazladır. Keza bunlar gerek kendi istirahat ve eğlenceleri ve gerek çocuklarının tahsil ve terbiyeleri için diğerlerine nazaran daha fazla masraf ihtiyar etmek zorundadırlar. 1938 senesinde Ankara şehrinde *vasatî günlük ücret miktarı* 135, İstanbulda 122 ve İzmirde 101 kuruşa varmakta olmasına mukabil, Niğde ve Bolu vilâyetlerinde bir işçinin aldığı günlük vasatî ücret 57 kuruşa, Giresunda 56 kuruşa, Denizlide 55 kuruşa, Orduda 47 kuruşa ve nihayet Ağrı Vilâyetinde 39 kuruşa baliğ olmaktaydı. Teferruat itibarile mütalea edecek olursak muhtelif vilâyetlerden bildirilen günlük ücret miktarları arasında hayreti mucip olacak derecede büyük farklar vardır. Meselâ kenar bir vilâyet olan Muşta günlük ortalama ücret miktarının 117 kuruş olduğu bildirilmektedir; bununla beraber iki numaralı cetveldен anlaşıldığına nazaran, bu vilâyette istatistiğe sokulan işçi miktarı yalnız dokuzdur! Aynı şey bir Şarkî Anadolu vilâyeti olan Van hakkında da söylenebilir. Mezkûr vilâyette bir işçiyi bir günde vasatî olarak ödenen ücret miktarı 75 kuruş olup, bu miktar büyük bir sanayi şehri olan Bursada bir günde ödenen vasatî ücret

miktarı olan 70 kuruştan fazladır; bununla beraber yine iki numaralı cetvele nazaran Van Vilâyetinde istatistiğe sokulan işçi miktarının yalnız 24 olmasına mukabil, bu miktar Bursa şehrinde 6633 e balığ olmaktadır! Bu hale göre ayrı ayrı her vilâyet için bir kritik tahlil yapmadan, 7 numaralı cetvelde gösterilen ortalama günlük ücret miktarlarından doğru neticeler çıkarılması mümkün değildir. Şayet 1938 senesinde Türkiyede en yüksek gündelik ücret Erzurum şehrinde tediye ediliyorsa (bu miktar 147 kuruş olup Ankarada ödenen günlük ücrete nazaran 12 ve İstanbul Vilâyetinde ödenen günlük ücret miktarına nazaran 25 kuruş fazladır!), bunun sebebini 1938 senesinde bu vilâyet dahilinde yapılmakta olan demiryolu inşaatına atfetmek lâzımgelir. Aynı şey, nazarı dikkati celbedecek derecede yüksek ücretlerin ödendikleri bazı mmtakalar ve vilâyetler hakkında da varittir. Fakat bir sanayi şehri olan Kayseride ödenen vasatî günlük ücret miktarının yine bir sanayi şehri olan Bursada ödenen vasatî günlük ücret miktarından 45 kuruş fazla olmasını hususî bir şekilde izah etmek icabeder ve yine Kastamonu Vilâyetinde vasatî olarak günde bir işçiye 81 kuruş ödenmesine mukabil komşu Bolu Vilâyetinde 50 kuruş ödenmesini, yahut Kırklareli Vilâyetinde ortalama olarak günde bir işçiye 118 kuruş ücret verilmesine mukabil komşu Edirne Vilâyetinde yalnız 83 kuruş verilmesini başka sebeplere atfetmek lâzımgelir.

8 numaralı cetvel, muhtelif mesleklerde ödenen vasatî işçi ücretleri hakkında kıymetli bir tasnifi ihtiva etmektedir:

En yüksek vasatî işçi ücretlerinin ödendiği branşlar şunlardır:

	<i>Bir günde ödenen ücret miktarı</i>
	<u>Kuruş</u>
Gaz istihsal ve tevzii işi:	191
Elektrik istihsal ve tevzii işi:	187
Vagon, lokomotif imali sanayii:	184
Ticarethaneler:	172
Tahmil, tahliye ve hamallık işleri:	163
Tramvay ve otobüs:	160
Demiryolları:	156
Ziraat makineleri imali sanayii:	151
Matbaalar:	148
Boya, lâke ve emsali imalâtı:	138

Kâğıt fabrikaları:	129
Tabakhaneler:	128
Çimento sanayii:	127
Liman tahmil ve tahliye işleri:	121

Sabun ve mum imalâtı sanayiinde, kibrit imalâtı sanayiinde, demiryolu inşaatında, şeker sanayiinde, kömür madenlerinde (114 kuruş), bina inşaatında bir günde vasatî 110-120 kuruş ücret ödenmektedir.

Cam sanayii ve ayna imalâtında, kundura imalâtında, zeytinyağı istihsalâtı işlerinde, değirmenlerde, yün sanayiinde bir günde ödenen ortalama ücret miktarı 100-110 kuruş arasındadır.

Diğer bütün işlerde ödenen günlük vasatî ücret miktarı yüz kuruşun altındadır.

Bunlar arasında en az ücret veren işlerden bazıları şunlardır:

	<i>Bir günde ödenen ücret miktarı</i>
	<i>Kuruş</i>
Trikotaj ve çorap imalâtı:	77
Üzüm, incir vesaire manipülâsyonu:	75
Fırınlr:	74
Kiremit, tuğla, künk ve emsali imalâtı:	71
Elbise imalâtı:	70
Memlehalr:	64
İpek sanayii:	62

Şayet biz bu vasatî günlük ücret miktarlarını Avrupa işçilerinin aldıkları vasatî günlük ücret miktarlarıyla kıyaslıyacak olursak, memleketimizde bilhassa kömür madenlerinde, memlehalarda ve inşaat işlerinde çalışan işçilerin ne kadar düşük ücretler aldıklarını görürüz. Madenkömürü ocakları işçileri en ağır ve tehlikeli şartlar altında çalışmak mecburiyetinde olan ve her ân bir kazaya maruz kalmaları pek muhtemel bulunan işçilerdir. Bunlar, diğer mesleklere mensup işçilere nazaran çok daha erken yaşlarda malûl olurlar ve çalışamayacak hale gelirler. Bu branşta çalışan işçilere verilen ücretin, Türkiyede sair 18 branşta çalışan işçi ücretlerinden daha aşağı bir seviyede bulunmasının sebepleri nelerdir? Bu meselenin izahını Zonguldak kömür havzasının tamamen nev'i şahsına münhasır iş münasebetlerinde aramak lâzımdır. Bu mmtakadaki maden işçileri devam-

lı, yahut bu işi kendilerine mutad meslek edinmiş daimî mütehas-sıs işçiler olmayıp, daha ziyade muayyen ve münferit aylarda kömür ocaklarına gelerek muvakkat bir müddetle çalışan ve yine muay-yen aylar için köylerine avdet ederek ziraî işlerle meşgul olmaya başlayan köylü işçilerdir. Bu suretle yani kâh maden ocaklarında ve kâh köyde açık havada ziraî işlerle uğraşmak suretile sağlığı tehdit eden tehlikeler oldukça azalmaktaysa da bu sistemde işçilerin meslekî kaliteleri hiçbir zaman Avrupalı maden işçilerinin seviyesine ulaşamamaktadır; zaten münferit postaların düşük olan verimi de aşağı yukarı işçilerin aldıkları düşük ücrete tekabül etmektedir. Hattâ son zamanlarda Zonguldak kömür havzasında verilen işçi ücretleri aynı şehirde başka işlerde çalışan işçilerin aldıkları ücretlere nazaran daha düşük bir seviye arz etmektedir. Bundan dolayı maden havzasına işçi temini, ancak Millî Korunma Kanununun hükûmete ücretli iş mükellefiyeti tesisi hakkında salâhiyet vermiş olması ve Hükûmetin de bu salâhiyete dayanarak Zonguldak kömür havzasında iş mükellefiyetinin tatbikına başlamış bulunması ile temin edilebilmektedir. Hiç şüphesiz bu yol nihaî bir hal sureti olmaktan uzaktır; devamlı bir hal tarzı ancak bugün maden işçilerine verilen ücretin oldukça arttırılması suretile mümkün olabilir. Ücretlerin, işçilerin hakikî istihsal kabiliyetlerine ve kömür istihsal miktarına mahirane bir şekilde ay-durulması yani iyi bir akort sistemi tatbik edilmesi münferit postaların kömür istihsal miktarlarının dahi otomatik bir surette yüksel-mesile neticelenir.

İnşaat işçileri Avrupada olduğu gibi Türkiyede de mevsim işçileridir; kış mevsiminde yapı faaliyeti durur. Kış mevsimine tesadüf eden bu irade dışı işsizlik devri nazara alınarak, Avrupada yapı işçilerine, nisbeten yüksek ücretler tediye edilmektedir; bu hal tarzı Türkiyeye de tavsiye edilebilir. Keza matbaa işçileri Avrupada nisbeten yüksek ücretler alırlar; Türkiyede matbaa işçilerinin aldıkları ücretin, hamalların aldıkları ücretten daha aşağı bir seviyede bulunması bu vasıflı işçiler grupunun verimi üzerinde endişeyi mucip olacak bir şekilde kötü tesirler husule getirmekte olduğu şüphesizdir. Ve zaten Türk matbaacılığının vücade getirdiği eserlerdeki tertip ve tabii hataları bütün Avrupalıların dikkat nazarlarını çekecek derecede çoktur. Ücret hadlerinin arttırılması Türk matbaacılığına, Avrupalı meslekdaşlarıyla ihtisas ve liyakat hususunda omuz öpüşen vasıflı işçilerden mürekkep bir zümre kazandırabilir. Dokuma ve giyim sanayi işçilerine Avrupa memleketlerinde dahi nisbeten düşük ücretler verilmekle beraber, bu sanayi şubelerinde çalışan işçilerin mühim

bir kısmını kadınların teşkil ettiği de gözden uzak bulundurulmamalıdır; ne de olsa Avrupada dokuma sanayiinde çalışan işçilerin aldıkları ücretlerle meselâ makine inşaatı sanayiinde çalışan işçilerin aldıkları ücretler arasındaki farklar, hiçbir zaman Türkiyede olduğu kadar büyük değildir. Meselâ İngilterede, Belçikada, Fransada, Almanya ve İsviçrede dokuma sanayiinde çalışan işçilerin verimi buna uygun olarak yüksektir ve bu işçilerin vücutte getirdikleri mahsuller cihan piyasasında aranmaktadır. Herhalde Avrupada her branşta yapılan tecrübeler, yüksek ücretlerle sâyin yüksek kalitesi arasındaki sıkı bağıllığı açıkça göstermektedir; yarım yamalak ilk tahsil ve meslekî talim ve terbiye görmüş ve düşük ücret alan işçilerden, yüksek kalitede iş ve randıman beklemek abestir. Rusyada son yirmi sene zarfında ücretlere yapılan ilâveler, istihsal edilen malların kalitesinin (Produktionsqualität) süratle yükselmesini mucip olmuştur, mamullerin kalitesinde elde edilen bu yükselişler olmasaydı, Rusya bugünkü harpte hiç şüphesiz çoktan yıkılır giderdi. Japon sanayiinin birçok mahsulleri, cihan piyasasında kalitelerinin düşüklüğünden dolayı kötü bir şöhrat kazanmışlardır. Japonya işçisine dikkati çekecek derecede düşük ücretler veren bir memleketdir. Türkiye, takip ettiği ücret politikasında kendisine nümune olarak alacağı sistemleri hiç şüphesiz Japonyada değil fakat Avrupada aramalıdır.

İstatistik tablolarında memleketin muhtelif kısımlarında aynı branşlar dahilinde ödenen yevmiyeler, Avrupada mutad olan ücret hadlerine nazaran oldukça mühim farklar arz etmektedir. Çok muhtemeldir ki, Doğu Türkiye ile Batı Türkiye arasında çok büyük farklar gösteren geçinme masrafları, tıpkı bu iki memleket parçası arasındaki umumî maarif seviyelerindeki çok büyük farklar gibi, bu hususta rol oynamaktadır. Ekseriya Ankara ve nadir olarak da İstanbulda münferit branşlarda en yüksek ücret hadlerine rastlanmaktadır. Bu vilâyetleri İzmir ve İzmirli de çok büyük bir farkla Bursa takip etmektedir. Bundan maada *muhtelif vilâyet ve mesleklerdeki işçi yevmiyelerine ait cetvelde* (Cetvel: 9) gösterilen bazı ücretler, hiçbir zaman itimada şayan değildir. Bu cetvellere nazaran, matbaa işçileri Zonguldakta günde yalnız 25 ve Trabzonda ise günde yalnız 18 kuruş ücret almaktadırlar; buna mukabil bina inşaatı işlerinde çalışan işçiler birinci vilâyette günde 136 ve ikinci vilâyette ise günde 91 kuruş ücret almaktadırlar. Meselâ yine Kayseri vilâyetinde elbise imalâtında çalışan işçilerin aldıkları yevmiyenin 27, ve yine aynı vilâyette kundura imalâtı işlerinde çalışan işçilerin aldıkları yevmiyenin 23 kuruş olması da aynı suretle inanılması müs-

kül rakamlardır. Bu kabilden şüpheli rakamların, tetkik ve tahkik edilmeden ve sıhhatları kontrol olunmadan istatistik cetvellerine geçirilmemeleri lâzımdı. Keza Edirne'de debağhanelerde çalışan işçilerin günde yalnız 35 kuruş almaları ve bu şehrin kapı komşusu bir vilâyet olan İstanbul'da aynı işte çalışan işçilerin 141 kuruş yevmiye almaları da ihtimal içinde sayılamaz. İki komşu vilâyette aynı sanayi şubesinde ödenen bu kadar farklı ücretler karşısında, Edirne vilâyetinde hiçbir debağ işçisinin kalmaması lâzımgelirdi. Erzurum vilâyetinde kundura imalâtı işlerinde çalışan işçilerin bir günde aldıkları ücretin 29 kuruş olmasına mukabil aynı vilâyet dahilinde demiryolu inşaatında çalışan işçilerin yevmiyesi 150 kuruştur; bu vaziyet karşısında bu vilâyetteki bütün kunduracıların niçin demiryolu inşaatına koşmadıkları sorulmıya değer. Bu hale göre bahis mevzuu ettiğimiz bu 9 numaralı cetvelden ancak muayyen haller için fakat büyük bir dikkat ve ihtiyatla istifade edilebilir.

Muhtelif mesleklerde çalışılan gün sayısını gösteren 10 numaralı cetvel bazı mühim malûmat edinilmesini mümkün kılmaktadır. Çalışılan gün sayısının 310 dan fazla olduğu bütün branşlarda, 1938 senesinde işçiler için henüz muntazam bir hafta tatili mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. (Hafta tatili kanunu şimdiye kadar maalesef nüfusu ancak on binden fazla olan şehir ve kasabalar için mecburî olarak tatbik edilmektedir ve kanunun tatbik edilmediği branşların sayısı Avrupaya nazaran daha büyüktür; meselâ hafta tatili kanunu Türkiyede henüz yapı sanayiinde çalışan işçilere tatbik edilmemektedir.) Hafta tatili tatbik etmiyen sanayie, senede 353 gün çalışmak suretile maalesef fırınlar da dahildir; bu sanayi şubesinde, uyuşturucu ve yorucu hararet karşısında çalışan işçiler için haftalık istirahat günü bilhassa zarurî bir mahiyet arz etmektedir. Bundan maada muntazam bir hafta tatili yapmıyan branşlar meyânmda, tramvay ve otobüs işletmeleri (senede 340 iş günü) de vardır. Bu gibi işletmelerde işçiler ekseriya oturmaksızın ağır işler görmek zorundadırlar; Bundan maada işçilerin senede 341 gün çalıştıkları çimento sanayii dahi büyük hararet ve ayrıca sıhhatı bozan toz husule getiren bir sanayi şubesidir; ayrıca elektrik fabrikaları (senede 330 iş günü) demiryolları nakliyatı işleriyle (senede 327 iş günü), otel, han ve lokantalar (senede 327 iş günü) ı da bu meyanda zikretmek lâzımdır.

Yukarıda saydığımız bütün bu sanayi şubeleri için muntazam hafta tatili usulünün tatbiki Avrupadaki örneğe göre, şiddetle temenniye değer. Hafta tatilinin mutlak surette pazar gününe tesadüf etmesi zarurî olmayıp, bu tatil günü, haftanın herhangi bir gü-

nünde de olabilir. 1938 senesine ait olan bu istatistik cetvelinin kömür madenleri için senede çalışılan gün sayısını 322 olarak göstermesi dikkati çekmektedir; filhakika diğer memleketlerde olduğu gibi Türkiyede de kömür madenlerinde devamlı bir şekilde ve geceli gündüzlü çalışılmakta ve bu işletmelerde üç posta usulü tatbik olunmaktadır. Bununla beraber yukarıda da zikrettiğimiz gibi işçi postaları hemen her ay değişmektedir. Bu hale nazaran kömür madenciliğinde senede çalışılan gün sayısının 365 olması icap ederdi; bu 322 rakamı nereden çıkmaktadır? Herhalde yukarıda saydığımız sanayi şubelerinde senede çalışılan gün sayılarını gösteren rakamlar, bu sahada henüz halledilmeğe muhtaç nekadar mühim sosyal politik meselelerin mevcut olduğunu göstermektedir; ancak muntazam haftalık istirahat günleri işçileri vakitsiz malûl ve harap olmaktan kurtarırlar; malûliyet bizzat işçi için olduğu kadar ailesi için de aynı suretle meşum ve mühlik ve millî iktisat bakımından da pahalı ve iktisadî olmıyan bir hâdisedir.

Bundan sarfınazar yukarıda bahis mevzuu ettiğimiz 10 numaralı cetvelde verilen bazı malûmat şüpheli mucip olacak bir şekildedir. Meselâ Türk yün sanayiinde senede hakikaten yalnız 267 gün mü çalışılmaktadır? Yahut ipek sanayiinde senede çalışılan günlerin sayısı yalnız 255 midir? Veyahut pamuk sanayiinde senede yalnız 212 gün mü çalışılmaktadır? Bütün bu sanayi şubeleri aslında birer fabrika sanayiidirler. Türkiyede fabrikalar hakikaten aylarca faaliyetlerini tatil mi etmektedirler? Ayrıca 1938 senesinde bina inşaatı işlerinde yalnız 137 gün yani ancak 4,5 ay çalışıldığı anlaşılmaktadır; bu satırların muharririnin İstanbul şehrinde yaptığı şahsî müşahedeler herhalde bu rakamlarla çok büyük bir tezat teşkil etmektedir! İstatistik Umum Müdürlüğüne bu hususta şüpheli ve sıhatsiz rakamların ve malûmatın verildiği anlaşılmaktadır; bununla beraber bu rakamların sıhhat derecelerinin kontrol edilmeden resmî istatistik cetvellerine geçirilmesi de doğru bir hareket değildir.

Muhtelif vilâyetlerdeki işçilerin çalıştıkları günler sayısını gösteren 11 numaralı cetveldeki malûmat ve rakamların, daha şiddetli ve sert bir şekilde tenkid edilmeleri icabetmektedir. 1938 senesinde Ankara Vilâyetinde yalnız 322 veya Balıkesir Vilâyetinde 1938 senesinde ancak 172 gün çalışıldığını gösteren rakamlara kim inandırabilir? Bu vilâyetlerdeki sanayi yalnız mevsim sanayiinden mi mürekkeptir? Bildiğimize göre Ankara Vilâyetinde en büyük branşlar çimento ve bira sanayii branşlarıdır; bu fabrikalar herhalde 1938 senesinde bütün sene müddetle çalışmışlardır. Cetvellere göre kömür

madeni ocaklarını ihtiva eden Zonguldak Vilâyetinde 1938 senesinde çalışılan iş günü sayısı yalnız 268 ve dokuma fabrikalarının mevcut olduğu Bursa Vilâyetinde ise ancak 265 dir. Fikrimizce bu cetvellerdeki rakamlar o kadar fena kaynaklara ve malûmata istinat ettirilmişdir ki, bunların esere hiç dercedilmemeleri çok daha yerinde olacaktır. Aynı şeyi muhtelif vilâyet ve mesleklerde işçilerin çalıştığı günlerin sayısını gösteren müteakip 12 numaralı cetvel için de söylemek mümkündür. Bu 12 numaralı cetvele nazaran meselâ Ankara Vilâyetinde bina inşaatı işlerinde 1938 senesinde yalnız 138 gün çalışılmış, yine aynı sene zarfında Eskişehir Vilâyetinde yalnız 120 gün, İsparta Vilâyetinde 120 gün, Bilecik Vilâyetinde 72 ve nihayet Manisa Vilâyetinde yalnız 66 gün çalışılmıştır! Aynı suretle sair bazı branşlar için de bu cetvelde inanılması mümkün olmayan malûmat ve rakamlara rastlanmaktadır.

Sanayi hayatındaki iş kazalarını gösteren ve İstatistik Bülteni- nin II nci kısmını teşkil eden 13-17 numaralı cetvellerle tekrar sağlam esaslara ve itimada değer malûmata dayanarak fikirler serdetmek mümkün olmaktadır. 1937 senesine ait ilk birkaç aylık rakamlardan sarfınazar edilecek olursa, diğer ay ve senelere mahsus rakamlar okuyucu üzerinde emniyet ve itimat telkin edecek mahiyettedir. İstatistik cetvelleri 1937 senesinden 1940 senesine kadar olan, yani dört senelik vak'aları ihtiva etmektedir; öyle ki bu suretle memleketin gittikçe artan sanayileşme hareketlerinin doğurduğu inkişafı müşahede etmek mümkün olmaktadır. Netice maalesef memnuniyeti mucip olacak şekilde değildir; iş kazalarını gösteren mutlak rakamlar süratle artmaktadır (iş kazalarının umum yekûnu 1938 senesinde 7246 iken 1940 senesinde 8620 ye yükselmiştir). Eserde 1939 ve 1940 senelerinde muhtelif iş yerlerinde çalışan işçilerin miktarına ait rakamlar mevcut olmadığından, kazaların bu seneler zarfında muhtelif iş yerlerinde çalışan işçilerin miktarına nisbetle de artıp artmadığını tayin etmek kabil olamamaktadır; herhalde iş kazalarını gösteren rakamlar, 1938 senesinde muhtelif iş yerlerinde çalışan işçilerin miktarına nisbetle endişe verecek derecede yüksektir (senenin en fazla ve en kesif meşguliyet mevsiminde 240 ilâ 250 bin), ayrıca iş kazalarına düçar olanlara lâzımgelen kanunî ve nizamî şekilde devamlı yardımda bulunacak mecburî bir kaza sigorta teşkilâtının henüz mevcut bulunmayışı, bu endişeyi büsbütün arttırmaktadır.

Diğer bütün branşlar içinde en yüksek kaza vak'aları kaydeden sube kömür madenciligidir (1940 senesinde bütün kazaların %53,1 i); lan da düzeltmektedir. Hususî cetvel 1934'ten 1940 senesine kadar

lan umum kazaların %15,7 sinin meydana geldiği şube, vagon ve lokomotif imal ve tamir sanayiidir. Bunu kömür madenleri hariç olmak üzere sair maden işletmeleri takip etmektedir (1940 senesinde: %8,8), daha sonra pamuk sanayii (1940: %4,8), izabehaneler (1940: %3,34), elektrik sanayii (1940: %1,7), tramvaylar ve otobüsler (1940: %1,6), yün sanayii (1940: %1,45), demiryolu inşaatı (1940: %1,15) gelmektedir.

Bu rakamlar hakkında tam bir karar verebilmek için, hiç şüphesiz her münferit branşta çalışan işçilerin mutlak sayısı ile yine her münferit branşta vukubulan kazaların miktarını gösteren mutlak rakamların istatistiğe karşılıklı olarak dercedilmeleri lâzımgelirdi. Bununla beraber şimdiki halile dahi rakamlar dikkate şayandır. 1940 senesi zarfında iş kazaları neticesinde vukubulan 163 ölümü vak'asından yalnız 122 si kömür madenlerinde, 10 u sair madenlerde, 6 sı demiryolu inşaatında, 5 i bina inşaatında ve 5 i ise pamuk sanayiinde vukubulmuştur. 1938 ve 1939 senelerine nazaran 1940 senesinde iş kazaları neticesinde vukubulan ölümlerin sayısı biraz azalmıştır (1938 senesinde: 188 ölüm vak'ası; 1939 senesinde: 203 ölüm vak'ası; 1940 senesinde: 163 ölüm vak'ası); buna mukabil iş kazaları ile bu kazalar neticesinde çalışılmayan günler sayısı 1940 senesinde, evvelki senelere nisbetle oldukça yükselmiştir. Bu kadar fazla kaza vak'aları karşısında kaza sigorta müessesesinin ihdas edilip edilmemesi meselesinin münakaşası bile doğru olmaz. Avrupadaki örneklerine göre kurulacak mecburî mahiyette bir kaza sigorta teşkilâtı yalnız kazazedelere ve bunların eytam ve eramiline muntazam ve devamlı bir şekilde yardım etmekle kalmıyacak, ayrıca bu teşkilât tarafından alınacak kazadan korumağa matuf sistemli tedbirler sayesinde kazaların mutlak miktarı da azalacaktır. İşçileri kazadan korumağa matuf tedbirler, hiç değilse kazazedelere ödenen rant kadar mühim ve kıymetlidir. Ekseriya kaza sigorta teşkilâtı, kazazedelere başka meslekler için lâzımgelen malûmat ve tekniği öğretmek ve bunları kendileri için elverişli olan sair yeni iş yerlerine yerleştirmek imkânlarına da maliktir. Memleketimizde de bir an önce vücade getirilmelerini ümit ve temenni ettiğimiz kaza sigorta teşkilâtının en mühim vazifelerinden biri de meslekî hastalıklarla mücadeledir.

1940-1941 İstatistik Yıllığı Zonguldak maden havzasında vukua gelen kazalara dair hususî bir cetveli ihtiva etmektedir. Bu cetvel biraz evvel tetkik ettiğimiz umumî kaza istatistiğini kıymetli bir şekilde tamamlamakta ve bu umumî cetvelde gösterilen bazı rakamları da düzeltmektedir. Hususî cetvel 1934 ten 1940 senesine kadar

olan yedi seneye ait vak'aları ihtiva etmekte ve iş kazalarını gösteren rakamlarla, muhtelif iş yerlerinde çalışan işçi sayısını karşılaştırmaktadır. Bu cetvele nazaran 1934 senesinde Zonguldakta maden ocaklarında 13.935 işçinin çalışmakta olmasına mukabil, 1940 senesinde yine aynı havzada 19.643 işçi çalışmaktadır; aynı senelerde vukubulan kaza sayısı sırasile 1.965 ve 3.569 dur. Yine aynı seneler zarfında iş kazaları neticesinde vukubulan ölümlerin sayısı 50 ve 125 dir. Şu hale göre Zonguldaktaki maden ocakları personeli 1934 senesinden 1940 senesine kadar %41 nisbetinde artmıştır, aynı zamanda umum kazaların miktarı da %82 ve ölümle neticelenen kazaların sayısı ise %150 nisbetinde çoğalmıştır. Bu rakamlar korkunç bir şekilde artan sayılardır. Bundan açıkça anlaşılmaktadır ki, Zonguldakta kömür işletmelerinde esaslı islâhat yapmak ve mecburî mahiyette kaza sigorta teşkilâtı vücude getirmek artık zaruret halini almış bulunan bir iştir. Zonguldak maden ocaklarında iş kazaları neticesinde hayatta kalan işçilerden 1934 senesinde çalışma kabiliyetini kısmen veya tamamen kaybedenlerin yekûnu 105 olmasına mukabil, bu miktar 1940 senesinde 326 kişiye baliğ olmaktadır. Şu halde bu sahada %200 den fazla bir artma müşahade edilmektedir! Henüz hiçbir sigorta müessesesinden hak talep etmek ve yardım görmek mevkiinde bulunmayan bu zavallı sakat işçilerin nasıl ve ne suretle geçindikleri, rızklarını nereden temin ettikleri sorulmağa değer. Zonguldak maden havzasında 1934 den 1940 senesine kadar geçen yedi sene zarfında iş kazaları neticesinde malûl olan işçilerin umumî sayısı 1597 ye baliğ olmaktadır; bu rakamın arkasında gizlenen sefaletin derecesi insanın zihnini kurcalamaktadır!

Vardığımız neticeleri hülâsa edelim! İş istatistiklerinin tertip ve tanzimi çok zor bir iştir. Bilhassa bu müşkülât, hastalık kasalarına, kaza sigorta kasalarına, iş ve işçi bulma teşkilâtına, işçi sendikalarına ve resmî makamlara iş münasebetleri hakkında malûmat veren işçi ve iş verenlere mahsus tarife birliklerine; malik olmayan ve gerek teknik ve gerek iş hukuku sahalarında iyice yetiştirilmiş ve iş istatistiklerinin tanziminde istifade edilebilecek olan raporlar tanzim eden ve iş hayatını daimî şekilde kontrol altında bulunduran bir teftiş heyetinin mevcut olmadığı bir memlekette bu mesele büsbütün müşküller doğurmaktadır. Avrupa memleketlerine ait iş istatistiklerinin tanziminde bu kadar büyük ehemmiyeti olan ve yurkarıda isimleri geçen tesekküllerin bugünden yarma vücude getirilmeleri mümkün ve muhtemel değildir; hattâ kanun vâzu tarafmdan istimal sigorta teşkilâtının vücude getirilmesine dair İş Kanununa

konulan mühletlere ait hükümler, 1939 harbinin başlaması üzerine tatbik edilememiştir. Keza Türk vilâyetlerinin hiçbirisinde, kendi mmtakaları dahilinde iş istatistiklerine ait elverişli rakamlar ve malûmat tophyacak ve bu malûmat ve rakamları İstatistik Umum Müdürlüğüne bildirecek hususî istatistik memurları da yoktur. Ancak gerek teknik ve gerek iş hukuku sahalarında ihtimamla yetiştirilmiş teftiş heyetlerinden mürekkep noksansız bir ağ vücade getirildikten sonradır ki, Devlet muayyen istatistik makamlarına her sene tamamen itimat edilir veri (muta) lar verebilecek vaziyette olan bir memurlar heyetine malik olabilir. Bundan maada İş Kanununun şümul alanına dahil olan bütün işletmeler iş istatistiklerine dair aylık malûmat vermekle mükellef kılabilirler; bununla beraber Ankaradaki İstatistik Umum Müdürlüğü, her vilâyette enerjik bir şekilde çalışan makamlar ve bunların aracı çalışmaları olmadan 5000 den fazla işletmeden bu aylık malûmatı muntazam ve noksansız bir şekilde elde etmeğe ve bunlarla muhabere ve münasebet tesis eylemeğe muvaffak olamaz. Bu suretle Türkiye, iş istatistiklerinin tanzimi işlerinde ancak adım adım ilerleme hamleleri kaydedebilir. Fakat şimdiye kadar muhtelif iş yerlerinde çalışan şahıslara, ücretlere, çalışılan günlere ve iş kazalarına dair toplanan malûmat ve rakamlar, idare makamları ve mevzuat (législation) için birçok bakımlardan kıymetli ve faydalıdır. Şayet Ankaradaki İstatistik Umum Müdürlüğünde içtimâî siyaset ve içtimâî istatistik işlerinden anlar bir mütehassis, birçok yerlerden herhangi bir şekilde toplanmış olan iş istatistiklerine ait malzemenin tamamlanması, kontrolü ve işlenmesi hususunda vazifelendirilecek olursa, bu suretle iş istatistiklerine ait neşriyatın kıymeti seneden seneye artmış olur. Ayrıca ilk senelerinde yapılan hatâlardan da birçok şeyler öğrenmek kabildir; rölevelere ait metotların da seneler geçtikçe mükemmelleştirilmesi kabil olabilir. Herhalde 1937 den 1940 senesine kadar olan rakamların neşri suretile bu sahada atılan ilk adımın memnunlukla karşılanması lâzımdır. Gelecek seneler zarfında yapılacak neşriyatın daha fazla metodik terakkiler kaydetmesi ve memleketimizin iş münasebetlerine dair daha vâsi malûmatı ihtiva eylemesi arzuya değer. İş istatistiklerinin ihtiva ettikleri veri (donnée) lerin, yeni Türkiyede emeğin korunması, iş ve işçiye aracılık teşkilâtının ve içtimâî sigorta müessesesinin mümkün olduğu kadar süratle vücade getirilmeleri hususunda faydalı olmasını temenni ederiz!